

“Engelli” Din Eğitiminden “Özürsüz” Din Eğitimi Modelliğine: “Ötekileştirilen” Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Doç. Dr. Şaban Öz
KSÜ İlahiyat Fakültesi,
sabanoz@hotmail.com

Özet:

Tarihin her dönem, coğrafya ve toplumunda olduğu gibi ülkemizde de farklı nedenlerden dolayı sayıları milyonları geçen engelli insanımız vardır. Ancak bu milyonları, caddede, sokakta, alışverişte, camide, Kur’ân kurslarında görmek neredeyse imkânsızdır. Öyle ki mevcut durum “hiç engellisinin olmadığı” bir toplum görünümündedir ve bunun en büyük nedeni de; sosyal hayatın maddî yönlerinin onlar dikkate alınmadan düzenlenmesi, yapılan düzenlemelerin de “yasak savma” kabilinden “göstermelik” olmasıdır. Hz. Peygamber’in müezzini ve birçok kez Medine’de vekilliğini yapmış olan “İbn Ümmi Mektûm” örneği, engellilerin İslâmiyet’teki konumuna sık sık “model” olarak zikredilmesine rağmen iş teoriden pratiğe geçince “modellik” derin bir unutkanlığa, yok saymaya dönüşmektedir. Bu makalede ülkemiz özelinde özürlü bireylerin din eğitim ve pratiği konusunda karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara şahsî çözüm önerilerimiz ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Eğitim, Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı, İbadet.

Abstract:

From "Disabled" Religious Education to "Enabled" Modeling of Religious Education: The Questions and the Solution Offers of "Othered" Disabilities Encountered in Religious Education

As it has been in every period, geography and society of history, in our country, too, there are so many disabled people whose numbers go beyond millions because of different reasons. It’s almost impossible to see these people at streets, avenues, in shopping centers, mosques and the Qur’anic schools. What’s more, in current situation, the society seems not to have any disabled person, and what’s the biggest reason of this situation is that the physical aspects of social life is arranged without taking into these people consideration and the arrangements made are a sort of stopgap for show. Let’s take the example of Ibn Umm-Maktum, the Prophet Mohammad’s muezzin, who had represented to him a lot of times in Madina. In spite of the fact that he has been called as a model in the position of disabilities in Islam, when the situation returns from theory to practice, the modeling turns into a deep forgetfulness and disregard. In this paper, in the case of

our country, it has been tackled the problems that the disabled people encounter about the religious education and practices and our personal solution offers.

Key Words: Disability, Education, Religious Education, Presidency of Religious Affairs, Devotions.

A. Kavramsal Çerçeve

Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uymayan kişiler engelli olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün gerçekleştirdiği uluslar arası engellilik sınıflandırması çerçevesinde 2001 yılında yeniden yapılan tanımlamada ise her türlü özür, *“faaliyet yoksunluğu ve sosyal hayata katılımındaki kısıtlamayı”* kapsayacak bir içerikle engellilik terimi benimsenmiştir.¹

Tarihin farklı dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda devlet ve halkın engellilere bakış açılarında değişik yaklaşımlar görülmektedir. Ancak genel uygulama olarak onların bir şekilde *“toplum dışı”* bırakılmaları tarihî süreçte neredeyse hiç değişmemiştir. Nitekim tarihte engellilerin sürüldüğü, hor görülüp, aşağılandığı ve kötü işlerde çalıştırıldığını belirten Öztürk, *“Yirminci yüzyıl Türkiye'sinde durum çok farklı değildir. Engelliler, fiili olarak kötü işlerde çalıştırılmıyor, şehrin dışına itilmiyorlar, ancak fiziksel engeller yüzünden metropol şehirlerde bile dünyadan tecrit edilmiş durumda yaşamaya mecbur bırakılıyorlar”* demektedir.²

Batı tarihinin son devrinde dahi engellilere bakışın kötü örneklerine rastlandığını ifade etmeliyiz. Geçen yüzyılda Almanya'da Nasyonel Sosyalizmin uygulaması, üstün ırk yaratmayı amaç edindiği için, özürülülerin öldürülmeleri gerektiği ve onların yaşa-

¹ Serkan Çınarlı, **Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları**, Dokuz Eylül Ün. Sosyal Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2008, 4-5. Türkiye ve Batı'da engelli tanımı için bkz., Serkan Çınarlı, 5-14; Mustafa Öztürk, **Türkiye'de Engelli Gerçeği**, Müsiad Cep Kitapları, İstanbul 2011, 17-20; Münevver Kübra Bakırcı, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Hakkı ve Engelliler**, Marmara Ün. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, 99-106. Ulusal, uluslar arası ve Birleşmiş Milletler tarafından yapılan engelli tanımları konusunda ayrıntılı bilgiler için ayrıca bkz., Gonca Aydınöz, **Engellilerin Sosyal Güvenliği Bakımından Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler**, Galatasaray Ün. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, 7-23.

² Mustafa Öztürk, 16.

maya hakları olmadığı tezi Hitler iktidarının temel savı olmuştur ve bunun neticesi olarak özürlüler toplu ölümlere mahkûm edilmişlerdir.³

İslâmiyet'le beraber engellilere bakışın kökten değiştiğini söylememiz mümkündür. Zira Hz. Peygamber'in uygulamalarında onların, engelli vasıfları ile değil, insan olma vasıfları ile toplumda yer buldukları görülmektedir. İslâmiyet'in kural olarak vaz'ettiği bir takım hususlarda ise engellilerin genel bir korumaya alındığını, başka bir ifade ile pozitif ayrımcılığa tabi tutulduklarını söyleyebiliriz. Hz. Peygamber'in görme özürlü olan Abdullah İbn Ümmi Mektûm'u defalarca kendi yerine bırakması ve müezzin olarak görevlendirmesi, ortopedik özürlü olan Muâz b. Cebel'i vali olarak ataması, onun özürlülere yaklaşımı açısından kayda değer hususlardır.⁴

2002'de Başbakanlık Özürlü İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan araştırmaya göre, Türkiye nüfusunun %12.29'u engellidir. Buna göre ülkemizde 8.431.937 kişi özürlü (engelli) olarak yaşamlarını sürdürmektedir. %12.29 özürlü oranının, %7.092'si erkek, %5.22'si kadın olduğu ifade edilmiştir.⁵ Bu da demektir ki; Türkiye'de yaklaşık her 9 kişiden biri kısıtlayıcı engelliğe sahiptir.⁶

B. Teori ve Pratik Arasında Özürlü: Yasal Haklar

Gerek Birleşmiş Milletler nezdinde gerek ülkemiz özelinde engellilerle ilgili birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede yasal hakların tarihçesi ve belirlenmiş bazı haklar üzerinde burada kısaca durmakta fayda vardır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla engellilere tanınan haklardan ilk olarak bahseden yazılı metin Kur'ân-ı Kerim'dir. Nitekim Kur'ân, engellilerin savaşa çıkmak gibi önemli bir yükümlülükten muaf olduklarını beyan etmektedir.⁷ Aynı şekilde Hz. Peygamber'in hadislerinde de bu konuda birçok hak ve muafiyetin tanındığını belirtmeliyiz.

³ Makbule Ölçen - Ali Nejat Ölçen, **Özürlüler Hukuku -Almanya'da Özürlülerin Üretken Dünyası**, Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı, Ankara 1991, 51. O dönemde toplanarak gaz odalarında öldürülen özürlüler için dikilen anıtın bir yüzünde şunlar yazılıdır:

"Tutukluym ve dışarı çıkamıyorum,

Gözlerim yanıyor acıyla,

Sana açtım avuçlarımı Tanrım,

Her gün sana sesleniyorum." Makbule Ölçen, 51.

⁴ Faruk Söyler, **Hadislerde Özur Kavramı ve Hz. Peygamber'in Özürlülere Yaklaşımı**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2010, 45.

⁵ Mustafa Öztürk, 20.

⁶ Mustafa Öztürk, 9.

⁷ Bkz., 48/Fetih, 17; 9/Tevbe, 91.

Batı'da ise 1789 İnsan Hakları Bildirgesinin 1. Maddesinde; "*insanlar özgür ve haklar bakımından eşit doğarlar*" hükmüne yer verilmiştir.⁸ Ancak bu konuda ilk olarak sistimli bir düzenleme Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke tarafından imzalanan *Engelli Hakları Sözleşmesi* ile yapılmıştır. Bu sözleşmenin amacı birinci maddede; "*Engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmalarını teşvik etmek, korumak ve sağlamak ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirmektir...*" şeklinde belirtilmiştir. Genel ilkeler olarak ise "ayrımcılık yapılmaması, topluma tam ve etkili katılım ve dâhil olma, erişebilirlik" gibi hususlar kaydedilmiştir. Konumuzla alakalı olarak bu sözleşmede yer alan diğer maddeler ise şunlardır:

5. Madde (eşitlik ve ayrımcılık yasağı): 2. paragraf: Taraf devletler, engelliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklayacak ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkili şekilde korunmasını güvence altına alacaktır.

8. Madde (bilinç yükseltme): 2. Paragraf: a) Toplumda bilinç yaratmaya yönelik etkili kampanyaların tasarlanması, başlatılması ve sürdürülmesi; i) Engellilerin haklarının kabul edilebilirliği konusunda toplumun eğitilmesi.

9. Madde (erişebilirlik): 2. paragraf: Taraf devletler, ayrıca aşağıdakileri gerçekleştirmek için uygun tedbirler almalıdır: a) Kamuya açık olan veya kamuya sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve kılavuz ilkeler geliştirmek, ilân etmek ve bunların uygulanmasını izlemek.

19. Madde (bağımsız yaşama ve topluma dâhil olma): c) Genel kamuya yönelik hizmet ve tesisler, engellilere eşit şekilde açık olmalı ve ihtiyaçlarına yanıt verebilmelidir.

24. Madde: 1. Paragraf: Taraf devletler, engellilerin eğitim hakkını tanırlar... eğitim sisteminin her seviyede engellileri de içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlamalıdır.

Ülkemizde ise 1982 Anayasası'nın 2. Maddesine göre, Türkiye Cumhuriyeti bir sosyal hukuk devletidir ve sosyal devlet olmanın gereği olarak sakat ve engelli vatandaşları topluma kazandırmakla ve onların kimseye avuç açmadan yaşayabilmelerini

⁸ Levent Kiray, **Engelli Vatandaşların Hukukî Hakları**, (www.edirnebarosu.org.tr/kutuphane/makaleler/114-engelli-vatandaslarin-hukuki-haklari.pdf, 05 Ekim 2010), 1-5, 1.

sağlamakla yükümlüdür.⁹ Yine 1982 Anayasası'nın 61. Maddesinde; “...Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” denilmektedir. Aynı şekilde Anayasanın Eğitim ve Öğretim Hakkı ve Ödevi'ni düzenleyen 42. Maddesine göre, “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz”. Bu genel hüküm, eğitim ve öğrenim hakkından herkesin yararlanacağını göstermektedir. Fakat bireylere eğitim ve öğrenim hakkını sadece tanımak yeterli değildir, bu hakkın kullanılabilmesini sağlamak da gereklidir. Nitekim Anayasa'nın 42. Maddesinin devamında; “Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” şeklinde düzenleme getirilerek özel eğitim de hüküm altına alınmıştır.¹⁰

Anayasa'da belirtilen bu hususları temin gayesiyle özel hukukî düzenlemelerin yapıldığını da belirtmeliyiz. Nitekim engellilerle ilgili 5378 sayılı Özürlüler Kanunu bu paralelde kabul görmüştür. İlgili kanunun 4. Maddesine göre, “Devlet, insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, özürlülerin ve özürsüzlüğün her türlü istismarına karşı sosyal politikalar geliştirir. Özürlüler aleyhine ayrımcılık yapılamaz, ayrımcılıkla mücadele özürlülere yönelik politikaların temel esasıdır” hükmü getirilmiştir.

Ülkemizde engellilerin istihdamına dair yasal tedbirler de alınmış durumdadır. Kamu hizmetine girme bakımından Anayasa'nın 70. Maddesi; “Her Türk kamu hizmetine girme hakkına sahiptir” denilmiştir.¹¹ Bir Yargıtay kararına göre, yasanın bu emredici hükmü karşısında sakat ve eski hükümlü çalıştırma yükümlülüğünden, kadro açığının bulunmaması gerekçe gösterilerek kaçınılamaz.¹² Ayrıca engellilerin topluma entegrasyonu çerçevesinde imar kanununda da değişikliğe gidilmiş, kaldırım, yaya yolları, konutlar, halka açık binalar ve mekânlar, özürsüz bireylerin ulaşabilirliğine uygun hale getirilmesi kayıt altına alınmıştır.¹³

Görüleceği üzere engelli hakları konusunda ulusal ve uluslar arası yapılan, kabul gören, imza altına alınan anlaşma, yasa ve kanunlarda son derece titiz davranılmış ve bir bakıma özürsüzlük olayı, bireyin acıma duygusuna ve gönüllü kuruluşların özveriyle çabalarına bırakılmaksızın, kamusal hizmet alanı haline getirilmiştir.¹⁴

⁹ Levent Kıray, 1.

¹⁰ Bülent Kara, **Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler**, Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2008, 192.

¹¹ Levent Kıray, 2.

¹² Levent Kıray, 3.

¹³ Levent Kıray, 4.

¹⁴ Bkz., Makbule Ölçen, 4.

Ne var ki iş, teoriden pratiğe geçildiğinde ne algı, ne eğitim, ne istihdam ne de imar gibi konularda sorunların çözülemediğini bilakis artarak devam ettiğini, bu yasal ve kanunî düzenlemelerin pratiğe aktarılmadığını söyleyebiliriz. Çözüm önerilerimizi sağlam bir zemin üzerine kurabilmek için sorunların tespiti gerekliliği muhakkaktır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususun; engellilerin sorunlarının birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacağı, imar konusunda çözümler üretmeden eğitim sorununun çözülemeyeceği gerçeğini kabul etmek olduğu kanaatindeyiz.

C. Sorunlar

Genel itibariyle engellilerin üç ana problemi vardır: a-Adaptasyon (sosyalleşme, topluma uyum-katılım), b-Eğitim, c-İstihdam. Bununla beraber eğitim sorunun sosyalleşmenin bir alt sorunu olduğu da açıktır. Zira engelli bireyin topluma uyumu için hem yaşamsal hem de meslekî eğitimi almış olması zorunluluktur. Dolayısıyla engellilerle ilgili sorunları topluma adaptasyon (uyum) ve istihdam olmak üzere iki ana başlık altında incelememiz mümkündür.

1. Adaptasyon

Toplumun diğer üyeleriyle eşit haklara sahip özel bir kategori olarak engelliler, toplumsal yapının düzenlenmesinde ve kişilerin sahip oldukları hakların kullanılmasında etkili olan hukukî düzenlemelerden çoğunlukla yararlanamamakta, göz ardı veya ihmal edilmektedirler. Bu sebeple engellilikten kaynaklanan ve aslında doğru bir yaklaşımla çözülebilecek olan birçok sorun, engelliliğin doğal sonucu halini almaktadır. Bu durum, engellilerin karşı karşıya oldukları yoksulluk, bağımlılık gibi sosyal sorunlar doğurması yanında, toplumsal yaklaşım sebebiyle de engellilerin sosyal yapıdan dışlanmasıyla sonuçlanmaktadır.¹⁵

Engelliler, toplum içerisinde neredeyse görünmez vatandaşlar olarak yaşamışlar ve tarih boyunca tüm kültürlerde kenarda bir yerde tutulmuşlardır.¹⁶ Engellilerin topluma entegrasyonundaki nihâî hedef: *“Engelli bireylerin toplum hayatı içerisinde seçim yapabilme hakkına sahip olması ve içinde yaşadıkları topluma özgürce tam olarak dâhil olmalarıdır. Sadece engelli kimseler için özel olarak düzenlenmiş yapılar ve kurumlar onların her hâlükârda tecrit edilmesine ve toplum dışına atılmalarına neden olmaktadır.”*¹⁷

¹⁵ Gonca Aydınöz, 56.

¹⁶ Serkan Çınarlı, 125.

¹⁷ Serkan Çınarlı, 127.

Engellilerin sosyalleşmesine yardımcı olan birçok faktör vardır. Nitekim bunlar arasında spor,¹⁸ müzik, eğitim gibi etkenleri saymamız mümkündür. En az bu etkenler kadar etkili olan bir diğer faktör ise, dinî pratiklerdir. Ancak engellilerin hakları konusunda yapılan akademik çalışmalarda "ibadet hakkına" hiç yer verilmemiş olması son derece şaşırtıcıdır. Neredeyse yapılan bütün çalışmalarda seyahat, spor, iletişim gibi hususlar hak olarak sayılırken "ibadet hakkı"na yer verilmemiştir.¹⁹ İlahiyat alanı dışında yapılan çalışmalarda ibadet ihtiyacının hiç vurgulanmamış olması dahi, bu konudaki ilgili kurum veya kurumların "yok sayma" tutumunun bir neticesi olduğu düşüncesindedir.

1. 1. Algı Problemi

Engellilerin toplumdan karşılaştıkları davranış modelleri arasında en çok şikâyetçi oldukları nokta; kendilerine sergilenen acıma, acınma duygusudur.²⁰ Toplumda özürlü bilincinin oluşturulması için en az engelliler kadar toplumun da eğitilmesi, engelliye karşı var olan önyargıların yıkılması aynı zamanda engelli bireyin hayatı paylaşmada karşılaştıkları sorunları ortadan kaldıracaktır.²¹ Bununla beraber halkın büyük çoğunluğu -tarihsel ve geleneksel koşulların etkisi altında- özürlülüğü ya bir kader sorununu ya ilahî bir ceza ya da gizlenmesi gereken utanılacak bir olay gibi algılamaktadır.²² Devlet ise, özürlülük olayına "ekonomik kalkınma için ayıracağı kaynaktan" fedakârlık olarak bakmaktadır ve bunun doğal sonucunda da, bütün çabalarını ve istihdam koşullarını, siyasal ya da ekonomik verilere, sağlıklı iş gücünü kullanma ölçөгüne göre düzenlemektedir. Başka bir deyişle devlet, kendisini sağlıklı bireylerin devletiymiş gibi görmektedir.²³

Hiç şüphesiz üzerinde durmamız gereken en önemli husus; toplumu yönlendirme konusunda son derece etkili olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal bazda engellilere bakışıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basımı ve dağıtımı gerçekleştirilen

¹⁸ Sporun etkisi konusunda yapılmış bir çalışma olarak bkz., Sibel Öztürk Akçalar, **Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmesine Sporun Etkisi**, Gazi Üniv. Sağlık Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

¹⁹ Bkz. Serkan Çınarlı, **Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları**, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2008.

²⁰ Bkz., Şirin Yumşak, **Görme ve Ortopedik Engelli Ergenlerin Özsaygı Düzeyleri ile Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniv. Eğitim Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, 138-139, 144-146.

²¹ Mustafa Öztürk, 38.

²² Makbule Ölçen, 2.

²³ Makbule Ölçen, 3.

len iki ciltlik *İlmihal*'de yer alan ifadeler, bir bakıma kurumun bu konudaki resmî görüşünü ifade etmesi açısından kayda değerdir: *"İmamlık yapabilmek için namaz sahih olacak kadar Kur'ân'ı ezbere okuyabilmek (kıraat) şart olduğu gibi özürlü olmayıp sağlam olmak ve namazın sıhhat şartlarından birini yitirmemiş olmak da şarttır. Özürlü olan kimse özürsüze imam olamayacağı gibi... Daha üstün bir kimse bulunduğu takdirde gözü görmeyenin imametini de mekruhtur."*²⁴ Oysa aynı çalışmanın ikinci cildindeki insan haklarına saygı başlığında, ikinci hak olarak; *"Kişilerin şahsiyet ve onurlarının korunması: Bu da temel bir hak olup İslâm dini Müslümanlara birbirlerinin ırz, namus, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmayı emretmiştir"*²⁵ denilmektedir. Açıkçası aradaki bariz tenakuzu izah konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ciddi sıkıntı çekeceği açıktır. Türkiye Diyanet Vakfı himayesinde hazırlanan İslâm Ansiklopedisinde ise bu katı tutumun daha kabul edilebilir bir zemine çekildiği görülmektedir: *"Fıkıh literatüründe, imametinin sıhhat ve öncelik şartlarına ilâve olarak imamlıkla ilgili çoğu müstehap olan bir dizi özellikten de söz edildiği görülür. Mesela, köle, kör, topal, kambur, eli kesik veya çolak, veled-i zina, sefih gibi şahısların imam olmasında bir sakınca görmeyenlerin yanı sıra bunu mekruh görenlere de rastlanması onlara yönelik olumsuz bir tavırdan ziyade imamın namazın cemaatle rahatlıkla anlaşılacaktır. Açık yüreklilikle ifade etmeliyiz ki, bu fetvaya göre İbn Ümmi Mektûm'un veya herhangi bir savaşta İslâm davası uğruna herhangi bir uzvunu yitiren bir engelli sahabînin, Bedr'e veya Uhud'a katılmamış bir sahabîye imamlık yapması câiz olmayacaktır. Bir tür taciz²⁶ olarak değerlendirdiğimiz bu kabulde esas problem; klasik dönem Fıkıh literatüründe ifadesini bulan bazı görüşlerin hiçbir sorgulamaya tabi tutulmadan olduğu gibi günümüze taşınmasından başka bir şey değildir.*

Dinî algının sorun olarak varlığını sürdüren bir diğer durum ise, engellilerin sorularında karşımıza çıkmaktadır. Engelli bireylerin içsel olarak en çok sorguladıkları ve cevabını aradıkları *"Neden ben?"* sorusuna cevap için *"nesli temizlemek"*ten *"bir günaha kefarete"* algısına kadar dinî ve hatta insanî hiçbir temel argümana sahip olmayan cevapların, yorumların, izahların, engellilere ne tür bir tatmin sağlayabileceğini tartışmakta sanırım fayda vardır.²⁷

²⁴ Komisyon, *İlmihal*, I-II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, I, 278-279.

²⁵ Komisyon, *İlmihal*, I-II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, II, 537.

²⁶ *"Taciz, isteyerek veya istemeyerek bireyin saygınlığını zedelemek ve korkutucu, küçük düşürücü bir anlam yaratan istenmeyen davranışlar bütünüdür."* Çınarlı, 28. Bir diğer tanımda ise taciz, *"Bireyin insan ve medeni haklarının, bir başka birey tarafından ihlal edilmesi"* şeklinde tarif edilmiştir. Bkz., Serkan Çınarlı, 145.

²⁷ Bedensel engellilerin dinî algıları konusunda bkz., M. Naci Kula, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, Dem Yay., İstanbul 2005. Kula'ya göre, bedensel engelliler özür durumlarıyla baş etmede manevî

Her ne kadar bütün kurum ve kuruluşların mesul olduğu böyle bir konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nı “günah keçisi” ilân etme gibi bir niyetimiz olmamakla beraber, dile getirilen ve toplumun genel çoğunluğuna hitap etme konusunda son derece avantajlı konumda olan kurumun sorumluluğunun hiç de az olmadığı şüphesizdir. Nitekim kurumsal bazda engelli insanların özsaygılarını yitirmeleri²⁸ konusunda da Diyanet'in sorumluluğunu kabul etmek durumundayız. Zira Türkiye’de din-diyane işlerini yürütmekte en yetkili kurum olması hasebiyle sırf özürlerinden dolayı “*imamlık yapamayacakları*”nın ilânı, onların *yetersizliklerini* ifade bağlamında işi daha baştan çözümsüzlüğe itmekte, ciddi anlamda engellilerin özsaygı kaybına neden olmaktadır.

1. 2. Eğitim Problemi

Özürlülerin en temel sorunlarından biri de hiç şüphe yok ki eğitimidir.²⁹ Yapılan bir araştırmada Türkiye genel nüfusunun %13’ü okuma yazma bilmiyorken, engelli nüfusunun %36’sının okuma yazma bilmediği görülmüştür.³⁰ Daha önce de geçtiği üzere engelli bireylerin eğitiminin sağlanması yasa ve kanunlarla güvence altına alınmıştır. Ancak problemi doğru okuma adına şunu ifade etmeliyiz ki, özgürlükten yoksun bir eğitim hakkı hiçbir surette bir anlam ifade etmemektedir. Ayrıca bu husus, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması meselesi ile de yakından ilişkilidir.³¹

Engelli bireylerin alması gereken eğitimi kendi içerisinde üçe ayırmamız mümkündür. Birincisi ve öncelikli olarak kendi yaşamlarını bir başkasına muhtaç olmadan idamesini sağlayacak hayati önemi haiz *yaşam destek* eğitimidir. Dolayısıyla görme, işitme veya ortopedik engelli bireyin sağlıklı bir yaşam sürekliliğini sağlayabilmesi için gerekli olan eğitimin her ne surette olursa olsun verilmesi gerekliliği açıktır. Eğitimin ikinci safhası, bir başkasına bağımlılığını ortadan kaldıracak, tüketen değil üreten birey haline getirecek, istihdama yönelik kendi kapasite ve yeterliliğine uygun meslekî eğitimidir. Eğitimin üçüncü aşaması ise, cevaplarını bulmasına yardımcı olacak, manevi

temelli, dinî destek ve dinî yalvarma (dua) etkinliklerine daha fazla başvurumaktadırlar. Bkz., M. Naci Kula, 221.

²⁸ Özsaygının gelişimi, benlik konusunda yapılan bir araştırma için bkz., Şirin Yumşak, **Görme ve Ortopedik Engelli Ergenlerin Özsaygı Düzeyleri ile Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniv. Eğitim Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

²⁹ Eğitim görme hakkı için bkz., Serkan Çınarlı, 43-48.

³⁰ 2002 Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığının yaptırdığı araştırma. Mustafa Öztürk, 23.

³¹ Serkan Çınarlı, 44.

anlamda kendisini tatmin edecek, toplumla uyumunu sağlayacak/hızlandıracak olan din eğitimidir.

1.3. Erişebilirlik

Ulaşılabilirlik, ulaşabilirlik engellilere tanınan haklar arasında sayılmaktadır.³² Oysa kentsel mekânın umuma açık yerlerinin düzensizlikleri ve kentsel alt yapının engelli bireylere uygun bir şekilde düzenlenmemiş olması, en çok sıkıntı oluşturan ve engellilerin en çok dile getirdikleri sorunların başında gelmektedir.³³ Bir araştırmaya göre 100 engelliden sadece 19'u kamuya açık binalar ve açık alanlardan yararlanabilmektedir.³⁴ Belediyelerin çoğu, açık alanlardaki düzenlemelerde yetersiz olduğu gibi, düzenleme yaptıklarını iddia eden belediyeler de kaldırımlara rampa yapılması dışında herhangi bir düzenleme yapmamışlardır.³⁵

Netice itibariyle dış mekân kullanımındaki ve erişebilirlik konusundaki sıkıntılara dayanarak hizmeti, özürünün ayağına götürmenin esas olduğunu söylemeliyiz. Zira özürlü bireye sağlanacak herhangi bir hizmet için onu hizmet mahalline çağırarak ve beklemek yerine hizmeti olabildiğince onun ayağına götürmenin daha yararlı ve hizmetin amacına daha uygun olacağı kuşkusuzdur.³⁶

2. İstihdam

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 53. maddesine göre, "*Kurum ve kuruluşlar bu kanun'a göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda %3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır...*"³⁷ Bu maddeye dayanarak, engelli bireylerin konumunun, engellerinden dolayı ihtiyaçları olan sosyal hakları, devletten bir alacak hakkı olarak isteme durumu olduğunu söylememiz mümkündür. Yoksa devletin engelliye zayıflığından dolayı yaptığı bir yardım olarak yorumlanamaz.³⁸

Özürlü kadrosu boş olan kurumlar arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aslında hiç isminin geçmemesi beklentisine karşın en üstlerde yer alması, hiç şüphe yok ki, baş-

³² Bkz., Serkan Çınarlı, 133.

³³ İrem Atıcı, **Fiziksel Engelliler ve Kentsel Mekânın Kullanımı**, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, 54.

³⁴ İrem Atıcı, 56.

³⁵ İrem Atıcı, 30. Çevre düzenlemelerin yetersizliği konusunda bkz., İrem Atıcı, 30-31.

³⁶ Mustafa Öztürk, 37.

³⁷ Serkan Çınarlı, 39.

³⁸ Serkan Çınarlı, 18. Engellilerin Sosyal güvenlik hakları ile ilgili çalışma için bkz., Münevver Kübra Bakırcı, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Hakkı ve Engelliler**, Marmara Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

kanlığın üst yönetiminin sorgulaması gereken bir durumdur.³⁹ Bundan daha vahimi ise bazı forum sitelerinde bir iddia olarak ortaya atılan "Cemaat sizi istemiyor" gerekçesinin mazeret olarak ifade edilmesidir.⁴⁰

D. Çözüm Önerileri

1. Adaptasyon

Öncelikli olarak şunu ifade edelim ki, engelli bireyin topluma uyumunu sağlama ve yeniden katılımı, farklılığını gizleme olarak değil, işlevsel farklılıkları bulunan tüm bireylerin sosyal hayata tutunma amacına bırakılmalıdır.⁴¹ Bu çerçevede engelli bireylerin topluma uyumu hususunda din hizmetlerinin her aşamasında yer alan kurumlar ve bireylerin uygulamaya sokmalarını gerektiğini düşündüğümüz önerilerimiz şunlardır:

- a- Cami, Kur'ân kursu ve müftülüklerin çevrelerindeki engelli bireyleri veya cemaat içerisindeki engelli yakınlarının tespit edilmesi,
- b- Onların maddi-manevi ihtiyaçlarının karşılanması konusunda öncü rol üstlenilmesi,
- c- Sistemli bir şekilde olmak kaydıyla diyanet mensuplarının engelli bireylerin evlerini ziyaret etmeleri, onların yalnız olmadıklarının bilfiil gösterilmesi,
- d- Engellilerin ibadetlerini rahat bir şekilde ifa edebilmeleri için gerekli fizikî düzenlemelerin ivedilikle yapılması,
- e- Engelli bireylerin topluma/cemaate katılımı, tanışması ve özgüveni kazanması için sosyal organizasyonların tertip edilmesi,

³⁹ Bu ifadelerden Diyanet bünyesinde hiçbir özürünün istihdam edilmediği gibi bir netice çıkartılmaması gerektiğini de belirtmeliyiz. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı verilerine göre; 492 imam-hatip, 281 müezzin-kayyım, 7 vaiz, 19 Kur'ân kursu öğreticisi ve 128 diğer unvanlardan olmak üzere toplam 927 engelli istihdam edilmiş durumdadır. Ne var ki bu sayıları, 85 bin civarında cami ve 115 binden fazla memur kapasitesini düşündüğümüzde son derece yetersiz ve az olduğu daha net bir şekilde görülecektir.

⁴⁰ İnternet ortamında dile getirilen bu iddia, tarafımızdan bilgi edinme yasası çerçevesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na sorulmuştur. Soru ve gelen cevaplar şu şekildedir: "(Sorular) 3. Diyanet işleri başkanlığının özürlü istihdamı konusunda Türkiye'de en çok açık bulunan kurumlar arasında sayılmasının nedeni nedir? 4. Engelli istihdamında "cemaatin istemediği" gerekçesi ile bu atamalardan geri durulduğu iddiası doğru mudur? (cevaplar): 3, 4-Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarının yüzde 91'i din hizmetleri sınıfında bulunmaktadır. Bu sınıftaki unvanlara (eğitim görevlisi, murakıp, vaiz, Kur'ân kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım) yapılan atamalarda ilgili mevzuat gereği belirli bir düzeyde dinî öğrenim, yeterlilik belgesi, hafızlık belgesi gibi bazı kriterler, yeterlilikler aranmaktadır. Bu unvanlar için aranan yeterliliğe sahip engellilerin istihdamı sağlanmaktadır."

⁴¹ Bkz., Gonca Aydınöz, 92.

- f- Engellilerin hayata geri dönme çabalarında maddî-manevî desteğin en üst düzeyde temsilinin üstlenilmesi.

1. 1. Algı Problemi

Gerek resmî ve gerekse de sivil algının engelli bireylere bakışını pozitif hale getirme konusunda yapılması gerektiğini düşündüğümüz önerilerimiz ise şunlardır:

- a- Halkın dinî bilgi kaynakları arasında yer alan literatürün gözden geçirilerek özürülleri küçük düşürücü ifadelerin bir an önce ayıklanması,
- b- Engellilerin dinî hayata katılımını artıracak, kolaylaştıracak projelerin üretilmesi, bu projelerin desteklenmesi, teşvik edilmesi,
- c- İslâmiyet'in özürüllere bakışının, afiş, el ilânı veya kitaplarla toplumun tamamına ulaştırılması,
- d- Konuyla ilgili olarak vaaz, hutbe ve irşat faaliyetlerinin artırılması.

1. 2. Eğitim Problemi

Eğitim problemi hususundaki şahsî önerilerimize geçmeden önce konuyla ilgili son derece önemli bir çalışmaya imza atmış olan Naci Kula'nın engellilerin din eğitimi konusunda dikkat edilmesi gerekenler başlığı altındaki önerilerini burada zikretmekte fayda vardır. Buna göre;

1. Engellilere verilecek dinî bilgilerin önceliği tespit edilmelidir. Dinin sıkıntı ve zorluklara yaklaşımı, imtihan, sabır, tevekkül, şükür, iman esaslarının rolü gibi dinî konular üzerinde daha fazla durulmalıdır.

2. Engellilerin biyo-psiko-sosyal ve gelişim özellikleri dikkate alınarak dinî görev ve sorumlulukların neler olduğu ve bunların sınırları ile ilgili bilgiler üzerinde ilmiyal kitaplarında özel bölümler oluşturulmalıdır.

3. Dinî bilgileri öğreten sesli, görüntülü, kabartma yazılı, şekil ve grafikli eserler hazırlanmalıdır.

4. Engellilere yönelik verilecek din eğitimi aktif eğitim açısından teknolojik imkânlar kullanılmalı ve bilgisayar destekli programlar geliştirilmelidir.

5. Dinî kavram öğretiminde din eğitimi alanında özel araştırmalar yapılmalıdır.⁴²

⁴² M. Naci Kula, 247.

Engelli vatandaşlarımızın daha sağlıklı din eğitim ve hizmetlerinden faydalanabilmeleri için hazırlanması gereken eylem planı konusundaki önerilerimiz ise şunlardır:

- a- Her türlü eğitim kurumundaki engelli öğrencilerin sayılarının tespitinin yapılması ve yaş, özürlü grubu ve eğitim seviyelerine uygun kitaplarla buluşturulmalarının sağlanması,
- b- Engelliler arasında ayrımcılığa gidilmemesi, engel gruplarının belirlenerek her grup için eğitim/uygulama hizmetlerinin profesyonel hale getirilmesi,
- c- Din eğitiminin her aşamasında aile ile işbirliğine⁴³ gidilmesi,
- d- Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan engelliler için eğitim programları benzeri programların Kur’ân kursları için de profesyonel bir düzeyde hazırlanması,⁴⁴
- e- Engellilerin durumlarına uygun *bireyselleştirilmiş eğitim programlarının*⁴⁵ hazırlanması ve uygulanması,
- f- Diyanet İşleri Başkanlığı veya Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’nün üniversitelerle işbirliğine giderek, konuyla ilgili alan araştırmaları ve akademik araştırmalar yapılmasını teşvik etmesi, destek sağlaması, ulaşılan bulgu, tespit ve önerileri pratiğe aktarması.

1. 3. Erişebilirlik

Bu konudaki çözüm önerilerimiz ise şunlardan oluşmaktadır:

- a- Ülkemizde uygulamaya sokulan ve açıkçası başarıyı yakalamış olan “Engelsiz Havaalanı” projesi gibi takdire şayan projelerin adapte edilerek Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından “engelsiz cami”, “engelsiz Kur’ân kursu” projelerinin başlatılması,
- b- Din eğitim ve hizmeti veren kurumların (camiler, okular, Kur’ân kursları) mimarî yapılarının engelsiz hale getirilmesi,

⁴³ Engelli bireylerin eğitiminde aile ile işbirliğinin önemi konusunda bkz., Nilgün Ulutaşdemir, “Engelli Çocukların Eğitimi”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, II/5, (2007), 119-130, 128; Bkz., Komisyon, *TC MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı*, Ankara 2008, 29-30.

⁴⁴ Komisyon, *TC MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı*, Ankara 2008. İşitme Engelliler için de benzer bir program hazırlanmıştır. Ankara 2008.

⁴⁵ Bkz., Komisyon, *Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı*, Ankara 2008, 9-10.

- c- Eğitim için en temel koşullardan olan⁴⁶ eğitim ortamlarına ilişkin uygulamaların yeterli düzeyde bilinmesi ve amaca uygun olarak düzenlenmesi.

2. İstihdam

Özürlü istihdamının artırılmasının en temel kazancı; buna bağlı olarak gelişen birçok sorunun (eğitimden erişebilirliğe, topluma katılımdan algıya kadar) bu yolla çözülebileceğidir. Bu bağlamda konumuz çerçevesinde önerilerimiz şunlardır:

- a- Özürlü istihdamında, kanunların belirlediği zorunlu sınırın üst sınır olarak değil, alt sınır olarak benimsenmesi ve bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın örneklik teşkil etmesi,
- b- İstihdam edilen engellilerin görev-sorumluluk alanının sınırlarının genişletilmesi, halkla muhatap hale getirilmesi (santral memurluğundan imamlığa, vâizliğe),
- c- Bu konuda özel sektörü teşvikte öncü rol üstlenilmesi.

Sonuç

Engelli bireylerin yaşadıkları sorunları birbirinden ayırmak, bağımsız olarak çözüm önerileri üretmek ve uygulamaya koymak neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden de engellilerin sorunları bir bütün olarak değerlendirilip, tekil değil paket çözümlere gidilmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için de gerekli olan iradenin, zorunluluktan arındırılmış samimiyete sahip olması kaçınılmazdır. Bu samimi iradenin kazanılması ve sergilenmesi de ancak bireysel ve toplumsal algı değişimi ile gerçekleşebilecektir. Bunun için de en az maddî çözümler kadar, manevî-fikrî zeminin oluşturulması kaçınılmazdır. İşte bu fikrî-manevî zemin ülkemizde ancak Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün çabaları ile sağlıklı bir şekilde oluşturulabilir ve topluma kazandırılabilir.

Şunun altını çizmek ve temel espri olarak kabul etmek gerekir ki, özürlüler, toplumda kendilerine yer açılmasını, acınılmasını, kontenjan ayrılmasını, herhangi bir surette ayırım yapılmasını değil, sadece ve sadece bu hayata ortak ve bu hayatın bir parçası olduklarının "ötekiler" tarafından bilinmesini istemektedirler. Engelli vatandaşlarımızın sosyal-dinî hayata sorunsuz bir şekilde entegrasyonu için Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün sadece Türkiye'de değil, dünyada model

⁴⁶ Komisyon, *Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı*, Ankara 2008, 17.

kurumlar haline gelmeleri, sahip oldukları fikrî alt yapı ve maddî yeterlilikleri ile o kadar da zor değildir ve açıkçası değişen dünyada bu sorumluluk kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Bülent Kara, **Sosyal Haklar ve Özel olarak Korunması Gereken Kişiler**, Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2008.
- Faruk Söyler, **Hadislerde Özur Kavramı ve Hz. Peygamber'in Özürlülere Yaklaşımı**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2010.
- Gonca Aydınöz, **Engellilerin Sosyal Güvenliği Bakımından Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler**, Galatasaray Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- İrem Atıcı, **Fiziksel Engelliler ve Kentsel Mekânın Kullanımı**, Gazi Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Komisyon, **TC MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Görme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı**, Ankara 2008.
- Komisyon, **TC MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi İşitme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı**, Ankara 2008.
- Komisyon, **İlmihal**, I-II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006.
- Levent Kıray, **Engelli Vatandaşların Hukukî Hakları**, ([www.edirnebarosu.org.tr/ kutuphane/makaleler/114-engelli-vatandaslarin-hukuki-haklari.pdf](http://www.edirnebarosu.org.tr/kutuphane/makaleler/114-engelli-vatandaslarin-hukuki-haklari.pdf), 05 Ekim 2010), 1-5.
- M. Naci Kula, **Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma**, Dem Yay., İstanbul 2005.
- Makbule Ölçen - Ali Nejat Ölçen, **Özürlüler Hukuku -Almanya'da Özürlülerin Üretken Dünyası**, Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı, Ankara 1991.
- Mustafa Öztürk, **Türkiye'de Engelli Gerçeği**, Müsiad Cep Kitapları, İstanbul 2011.
- Münevver Kübra Bakırcı, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Hakkı ve Engelliler**, Marmara Üniv. Sosyal Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- Nilgün Ulutaşdemir, "Engelli Çocukların Eğitimi", **Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi**, II/5, (2007), 119-130.
- Salim Ögüt, "İmam/Fıkıh" **DİA**, XXII, İstanbul 2000, 188-190.
- Serkan Çınarlı, **Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları**, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2008.
- Sibel Öztürk Akçalar, **Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmesine Sporonun Etkisi**, Gazi Üniv. Sağlık Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Şirin Yumşak, **Görme ve Ortopedik Engelli Ergenlerin Özsayıgı Düzeyleri ile Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniv. Eğitim Bil. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.